

लोकशाहीर पठ्ठे बापूराव कुलकर्णी

- पठ्ठेबापूराव एक प्रतिभाशाली, असामान्य, कलंदर कलाकार, क्रांती आणि संस्कृतिची ज्योती जपणारा अवलीया.
- कृष्णा काठाच्या रेठरे हरणाक्ष या गावी दिनांक 11 नोव्हेंबर, 1866 रोजी जन्माला आलेला मनस्वी मुलगा पुढे जाऊन लोककला क्षेत्रात महान कार्य करून गेला.
- “तमाशा पाहिला की स्नान करावे” अशा काळात एका लोक कलावंताने जन्म घेतला तोही रेठरे हरणाक्ष येथील वतनदार कुलकर्ण्यांचा ब्राम्हण कुटूंबात. ! श्रीधर बापू या नावाने ओळखला जाणारा हा मुलगा पुढे पठ्ठे बापूराव म्हणून सा-या मराठी मुलुखात गाजला. शीघ्र कवी, प्रतिभेचा अखंड उमाळा असलेला, शब्दसृष्टीचा ईश्वर म्हणजेच पठ्ठेबापूराव. शीघ्र कवी, प्रतिभासंपन्न, अशा या बापूरावाने उच्चनिचतेच्या चातुर्वर्णी पोलादी समाज व्यवस्था छेदली आणि आपल्या आचार विचारांचा घोडा सा-या तटबंदीच्या पार नेऊन आपले निधडेपण सिध्द करून दाखविले. असा हा क्रांतीवीर केवळ वाचावीर किंवा लेखणी बहादुर बोलका शंख न रहाता क्रियावान पंडित ठरला.
- या त्यांच्या साहसामुळेच पठ्ठेबापूराव आजमितीसही सा-या तमासगिरांचे स्फूर्तिस्थान बनले आहेत. आजची त्यांच्या लावण्या, त्यांचे गण याशिवाय तमाशा पूर्ण होऊच शकत नाही.
- त्यांचे आयुष्य अत्यंत नाटयमय आणि थरारक प्रसंगानी भरलेल राहिले. कधी सुखाच्या अत्युच्च्य शीखरावर स्वार झाले, तर दुःख व दारिद्र्याचे वैराण तळ त्यांना पहावे लागले. रामजोशी व पठ्ठे बापूराव यांच्यासोबत रामजोशी यांचेही नाव घेतले जाते. हे दोन ख्यातनाम लावणीकार ब्राम्हण कुळात जन्मलेले असून त्यांनी हातात तमाशाची मशाल घेतली होती. साहजिकच त्यांना समाजातून बहिष्कृत करण्यात आले. संसार सुटला, तमासगिरांना जवळ केल्याने समाजाचा निषेध, रोष व दोष पत्कारावा लागला. मात्र दोघांनीही आपले लोककलेवरील प्रेम यत्किंचितही कमी केले नाही. हे या दोघांच्यातील साम्य म्हणावे लागेल.
- लोककलेने त्यांना प्रचंड लोकप्रियता, आणि सन्मान गौरव, ऐश्वर्य दिले. प्राप्त झालेले वैभव अनेक वाटांनी क्षय पावल्याने अखेरच्या दिवसात त्यांच्यावर अत्यंत हलाख्याची परिस्थिती ओढवली. मात्र या अखेरच्या दिवसात मनोहर मोरे या सदगृहस्थांनी लोकमताची यत्किंचित पर्वा न करता तमासगिरांचा गुरु आणि शाहीरांचा शाहीर असलेल्या या पठ्ठे बापूरावाना आपल्या घरी आश्रय दिला व सन्मानाने वागविले.
- पठ्ठेबापूरावांनी लाखाहून अधिक लावण्या लिहिल्या. परंतु दुदैवाने आज त्या केवळ तीनशे ते चारशेच्या आसपास उपलब्ध आहेत. परंतु, त्यातील कित्येक कवने बापूरावांनी पडत्या काळात रद्वीत विकल्या हे आपले दुदैव मानावे लागेल. त्यांचा पहिला संग्रह गोपाळ गोविंद अधिकारी (पुणे) यांनी

1928 मध्ये संपादित केला. त्यांनी आपल्या कवनातून गण, गौळणी, शृंगारिक लावण्या भेदिक लावण्या, उपदेशपर लावण्या, इतर लावण्या, छक्कड लावण्या अशा अनेक प्रकारातून त्यांनी आपली लेखणी प्रसवली.

- तलाठ्याच्या सरकारी नोकरीतही त्यांनी आपल्या लावण्यांचा रंग दाखविला होता. त्याचा किस्सा म्हणजे बापूराव एकदा रात्री तमाशा पहाण्यास गेले आणि दुस-या दिवशी कामांवर 7/12 च्या उता-यावर एका महिला पक्षकाराकडे पाहून तिच्या रुपावर चक्क लावणी लिहिली व तो दस्तऐवज तालुका मामलेदारामार्फत जिल्हाधिकारी सातारा यांचेकडे पाठविला. इंग्रजी साहेबाने दस्त वाचतांना देवनागरीतील अर्थ माहित करून घेतला आणि बापूरावांना बोलावून घेतले. बापूरावांनी क्षमा मागून चूक कबूल केली. मात्र गो-या साहेबांनी त्यांना “ सरकारी कामात अशा प्रकारचा हलगर्जीपणा केला, तर नोकरीतून काढून टाकले जाईल” असे खडसावले. ते बोल बापूरावांच्या वर्मी लागले. त्यांनी तेथेच राजीनामा दिला आणि हा कलंदर लोककलेच्या प्रांतात भरारी घ्यायला मुक्त झाला.
- पुढे त्यांची लावणी दिवसे-दिवस बहरू लागली, लोकप्रियतेचा कळस गाठू लागली. लोकांनी तालासुराच्या ठेक्यात जल्लोशाच्या बेहोशीत “शाब्बास पड्या” असे काढलेले उदगार त्यांना पठेबापूराव म्हणून ओळख देऊन गेले. केवळ ‘कलेकरीता कला नव्हे तर लोकरंजनातून लोकशिक्षण’ देण्यासाठी उभ्या महाराष्ट्रात तत्कालीन परिस्थितीचा अभ्यास करून पठेबापूरावांनी लावणी हे साधन हाती घेतले.
- लहानपणापासून हुड, वांड आणि कर्मकांड, सनातनी परंपरा, सोवळे ओवळे, उच्च नीचता, अंधश्रद्धा या साच्यात न बसणा-या पठेबापूरावाला कोल्हापूर फडात छ. शाहू महाराजांच्या हस्ते दोनशे रुपयाचे मोठे बक्षिस मिळाले होते.
- पठेबापूरावांना धार्मिक व आध्यात्मिक ग्रंथांचे अतिशय वेड होते. त्यामुळे त्यांच्या लेखणीने आध्यात्मासारख्या विषयालाही स्पर्श केला. ब्रम्ह, माया यासारख्या गूढ आणि गंभीर विषयात रस घेऊन भेदिक कवने लिहिली.
- “शिळी लावणी म्हणायची नाही व शिळा पैसा वापरायचा नाही” अशी प्रतिज्ञा करणारे बापूराव हे लोकविलक्षण व्यक्तीमत्व होते., त्यांना संस्कृत, ज्ञान, वाचन आणि व्यासंगाचा वारसा लाभला होता. त्यामुळे त्यांच्या काव्यात खटकेबाज संवाद, लवचिक, चुरचुरीत रसभरीत, सामाजिक भाव तर, धार्मिक व पौराणिक दाखले, प्रास अनुप्रासांची मांडणीही सहज दिसून येत असे. किंबहुना यामुळेच त्यांच्या लावण्या, लेखन वेगळेपणाने नटले.
- जो ग्रंथ वाचल्यावर डोळे जातात अशी अंधश्रद्धा लोकात पसरवण्यात आली होती त्या “निळावंती” ग्रंथाचे संपूर्ण वाचन पठेबापूरावांनी केले. एकेकाळच्या तमाशा सम्राटाला अखेरचे दिवस

विपन्नावस्थेत कंठावे लागले. याच काळात पुण्यातील बापूसाहेब जिंतीकर यांनी बापूरावांना आधार दिला. त्यातूनच या जिंतीकरांनी बापूरावांच्या कवनाचे संकलन केले.

- सन १९४२ साली श्रीमंत आबासाहेबांच्या हस्ते जॉन स्मॉल मेमोरियल पुणे येथे जाहीर सत्कार झाला. या श्रेष्ठ शाहीर, लावणीकार कवीने २२ डिसेंबर १९४५ रोजी आपली इहलोकीची यात्रा संपविली.
